

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

I

John Pickles, *Phenomenology, science and geography*,
Καμπριτζ, Cambridge University Press, 1985.

Το βιβλίο του John Pickles αποτελεί σε μεγάλο βαθμό απόχρο της προβληματικής και των σχετικών συζητήσεων που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του τμήματος γεωγραφίας του Pennsylvania State University. Αντικείμενό του είναι η σκιαγράφηση της φαινομενολογικής θεμελίωσης της επιστήμης ως κοινωνικής διαδικασίας και η προβολή των σχετικών επεξεργασιών στη φαινομενολογική θεμελίωση της γεωγραφικής επιστήμης ειδικότερα.

Κατά συνέπεια, ο χώρος της θεματολογίας του βιβλίου δεν ταυτίζεται άμεσα με εκείνον των σύγχρονων γεωγραφικών συζητήσεων. Επιστημολογικά προηγείται του δευτέρου αφού αποτελεί χώρο ενασχόλησης με τους όρους διεξαγωγής των πιο πάνω συζητήσεων και της γεωγραφικής επιστημονικής παραγωγής γενικότερα. Αυτό εναρμονίζεται, άλλωστε, με το χαρακτήρα της φαινομενολογίας ως θεμελιωτικής επιστήμης, ως επιστήμης των επιστημών.

Η φαινομενολογία δεν είναι άγνωστη στους γεωγράφους. Κατά την προηγούμενη δεκαετία, και ιδιαίτερα στο πλαίσιο της συμπεριφορικής γεωγραφίας (behavioural geography), πολλοί ερευνητές όπως η Anne Buttimer, ο E.C. Relph, ο Yi Fu Tuan κ.ά. υποστήριξαν ότι η δουλειά τους χαρακτηρίζεται από φαινομενολογική προσέγγιση. Ο Pickles παρουσάζεται ριζικά αντίθετος με την παρερμηνεία της φαινομενολογικής μεθόδου που χαρακτηρίζει, όπως υποστηρίζει,

τη συμπεριφορική γεωγραφία¹ και αφιερώνει μεγάλο τμήμα του βιβλίου του στην ανασκευή της. Παράλληλα, προσπαθώντας να αποκαταστήσει την «αυθεντική» φυσιογνωμία της φαινομενολογίας αναφέρεται διεξοδικά, και πολύ κατατοπιστικά, στο έργο των θεμελιωτών της (Husserl, Heidegger) όσο και σε εκείνο νεότερων φαινομενολόγων (ιδιαίτερα στους Gadamer και Kockelmans).

Το βιβλίο κινείται στο χώρο μεταξύ επιστήμης και φιλοσοφίας προσπαθώντας να διαφωτίσει τη μεταξύ τους σχέση. Ξεναγώντας στον κόσμο των φαινομενολογικών εννοιολογικών εργαλείων [ειδικτική περιγραφική φαινομενολογία, κόσμος της ζωής (lebenswelt), υπερβατική φαινομενολογία] καταλήγει σε μια οντολογία της επιστήμης η οποία αποτελεί τον άξονα των παραπέρα —γεωγραφικών— επεξεργασιών του.

Η οντολογία αυτή συνίσταται κυρίως στην αντιμετώπιση της επιστήμης ως τρόπου του υπάρχειν — ενός μεταξύ άλλων. Ως τέτοια, η επιστήμη δεν έχει κάποιες προνομιακές σχέσεις με την «αντικειμενική αλήθεια», στο δρόμο για την οποία υποτίθεται ότι αναπτύσσεται. Αυτό δεν σημαίνει ότι η φαινομενολογία αρνείται την επιστήμη. Θέτει, όμως, τους όρους— οντικούς, ιστορικούς, κοινωνι-

1. Η θεμελιική προσοχή της φαινομενολογίας στην άμεση ανθρώπινη εμπειρία μεταφράζεται απλοϊκά, στο πλαίσιο της συμπεριφορικής γεωγραφίας, σε υποκειμενισμό.

κούς— για την εξάσκηση της. Δεν αρνείται την αντικειμενοποίηση αλλά τον αντικειμενισμό. Δεν αρνείται τη θετική επιστήμη αλλά το θετικισμό. Δεν αρνείται την εμπειρική επιστήμη αλλά τον εμπειρισμό.

Η επιστήμη είναι οντικά και ιστορικά παράγωγος ενός άλλου—πρωταρχικού— τρόπου του υπάρχειν: του απλού «υπάρχειν εκεί» (του Dasein κατά τον Heidegger). Η επιστήμη ως διαδικασία είναι μεταγενέστερη—με κάθε δυνατή έννοια— αυτής της απλής παρουσίας. Αποτελεί τη θεωρητικοποίηση της αντιμετώπισης του περίγυρου για παραγωγικό/χρηστικό—με την ευρεία έννοια—σκοπό. Η επιστημονική θεωρία σχετίζεται συνεπώς με τη χρηστική αποτελεσματικότητα του αντικειμένου της και τις προεκτάσεις της: δεν αποτελεί οντολογία η οποία είναι αποκλειστική λειτουργία της φιλοσοφίας. Η ιστορικοκοινωνική εξέλιξη επεφύλαξε συχνά στην επιστήμη το ρόλο του υποκατάστατου της φιλοσοφίας, μιας γνωσιολογικά κυριαρχης δηλαδή θέσης χάρη στην οποία η θεωρητικοποίηση των χρηστικών ιδιοτήτων των πραγμάτων και των προεκτάσεών τους μετουσιώνεται σε οντολογία (χαρακτηριστική, από την άποψη αυτή, η εποχή κυριαρχίας του θετικισμού).

Τι σημαίνουν τα παραπάνω για τη γεωγραφία; Ο Pickles, όπως αναφέρει άλλωστε και ο ίδιος, δεν αποτολμά, στο πλαίσιο της δουλειάς αυτής, τη διερεύνηση κάποιων συνολικών κατευθύνσεων στις οποίες οδηγεί τη γεωγραφία η φαινομενολογική προσέγγιση.

Το κεντρικό θέμα της ενασχόλησής του—το οποίο θεωρεί άξονα για τη μελλοντική επεξεργασία των κατευθύνσεων που προαναφέρθηκαν— αποτελεί η οντολογία του χώρου, η διάκριση μεταξύ χώρου και ανθρώπινης χωρικότητας.

Η κλασική έννοια του χώρου αποτελεί παράγωγο των επιστημονικών επεξεργασιών χωρικών ζητημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η ενασχόληση με τις χρηστικές ιδιότητες των σχετικών αντικειμένων μεταμορφώθηκε σε οντική τους υπόσταση και ο γεωμετρικός χώρος μεταβλήθηκε συνακόλουθα από εννοιολογικό εργαλείο σε αυθεντική έννοια του χώρου. Η φαινομενολογική κριτική, στο σημείο αυτό, δεν αρνείται το γεωμετρικό χώρο ως εννοιολογικό εργαλείο, αλλά το ανυπόστατο της αναγωγής του σε αυθεντική έκφραση του χώρου. Επιμένει στον δευτερογενή χαρακτήρα ενός τέτοιου ορισμού και στην πρωταρχικότητα της ανθρώπινης χωρικής εμπειρίας με τη μορφή της πρόσληψης του συγκεκριμένου τόπου.

Η ιεράρχηση αυτή μεταξύ χώρου και ανθρώπινης χωρικότητας, χαρακτηριστική μιας μετα-θετικιστικής εποχής για την επιστήμη, θα μπορούσε, μέσω κατάλληλων θεωρητικών επεξεργασιών και ερευνών, να οδηγήσει σε μια μετα-θετικιστική (όχι μετα-θετική) γεωγραφία. Η σύγχρονη γεωγραφική συζήτηση νομίζω ότι θα έχει σημαντικά οφέλη από την πιο έντονη ενσωμάτωση και της φαινομενολογικής προβληματικής/προοπτικής.

II

Allan Pred, *Place, practice and structure. Social and spatial transformation in southern Sweden: 1750-1850*

Καίμπριτζ, Polity Press, 1986.

Το βιβλίο αυτό του Allan Pred¹ αναμενόταν στους γεωγραφικούς κύκλους με μεγάλο ενδιαφέρον γιατί το περιεχόμενό του τέμνει πολλαπλά το πεδίο των σύγχρονων συζητήσεων στον σχετικό επιστημονικό χώρο.

Στο πλαίσιο της δουλειάς αυτής ο Pred δεν αναπτύσσει νέες θεωρητικές επεξεργασίες. Δεν φαίνεται άλλωστε να είναι αυτός ο στόχος του, αφού το βάρος της προσπάθειάς του στο επίπεδο αυτό βρίσκεται στην προσπάθεια σύνθεσης των παραδόσεων της χρονο-γεωγραφίας (time geography) του Hagerstrand, της θεωρίας δόμησης (structura-

1. Ο A. Pred είναι καθηγητής γεωγραφίας στο πανεπιστήμιο του Berkeley.

tion theory) και του φιλοσοφικού ρεαλισμού. Την απόρροια της συνθετικής αυτής προσπάθειας χρησιμοποεί ο Pred για την προσέγγιση του γίνεσθαι συγκεκριμένων τόπων στο πλαίσιο μιας ιστορικογεωγραφικής μελέτης.

Η πρόθεση την οποία εξυπηρετεί το εγχείρημα είναι να καταδειχθεί ο ιστορικά ενδεχόμενος (contingent) χαρακτήρας της διαδικασίας που αποτελεί το γίνεσθαι συγκεκριμένων τόπων. Επιλέγοντας μία γεωγραφικά, οικονομικά, πολιτικά, διοικητικά και πολιτισμικά ενιαία περιοχή,² στην οποία εντάσσονται επίσης σχετικά ομοιογενείς υποενότητες/τόποι (χωριά), και εξετάζοντας τις διαφοροποιήσεις που προέρχονται μετά από μια ριζική διοικητική μεταρρύθμιση,³ καταλήγουμε σε διαφοροποιημένη κατά τόπους εξέλιξη/φυσιογνωμία.

Ο τόπος, σύμφωνα με τον Pred, δεν είναι πράγμα αλλά μια συνεχής διαδικασία, μια διαδικασία ιδιαίτερα πολύπλοκη με μεγάλο αριθμό αλληλεξαρτημένων συνιστωσών και με ιστορικά ενδεχόμενο χαρακτήρα που καθορίζει και την αδυναμία δομικού προσδιορισμού της συγκεκριμένης εξέλιξής της. Η χρονο-γεωγραφία αποτελεί εργαλείο που επιτρέπει σε μεγάλο βαθμό την αποτύπωση αυτής της πολυπλοκότητας και των αλληλεξαρτήσεων σε επίπεδο προσωπικών βιογραφικών και θεσμικών σχημάτων. Η θεωρία δόμησης, από την άλλη πλευρά, προσφέρει κάποιες αρχές οργάνωσης αυτής της αποτύπωσης. Στις αρχές αυτές, στη συζήτηση των οποίων ο Pred δεν εμβαθύνει, και ειδικότερα σε εκείνες που έχουν την καταβολή τους

στον φιλοσοφικό ρεαλισμό, βρίσκεται η θεμελίωση της αδυναμίας δομικού προσδιορισμού του γίνεσθαι συγκεκριμένων τόπων. Καθώς η διαδικασία την οποία αποτελεί ο τόπος είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανθρώπινη πρακτική, ο τρόπος με τον οποίο θα ορίσουμε τη σχέση φορέας/δομή (agency-structure) είναι καθοριστικός επαγωγικά και για το παραπάνω ζήτημα.

Στο πλαίσιο του σύγχρονου φιλοσοφικού ρεαλισμού, η προσπάθεια αποφυγής τόσο του νετερμινισμού του Durkheim όσο και του βολονταρισμού του Weber οδήγησαν στη διατύπωση μιας σύνθετης σχέσης μεταξύ φορέα και δομής, στο πλαίσιο της οποίας η ύπαρξη ανθρώπινης επιλογής αποτελεί λειτουργική ανάγκη (Bhaskar, 1979, 45).⁴

Πέρα από τα προβλήματα του ορισμού της παραπάνω σχέσης, που ξεπερνά τα όρια των στόχων της δουλειάς του Pred, πρέπει να διατυπώσουμε την εξής κριτική: αν και στην αρχή της δουλειάς γίνεται προσπάθεια να βρεθούν εννοιολογικές και θεωρητικές γέφυρες μεταξύ των σχέσεων φορέας/δομή και τόπος/δομή, στο τέλος δημιουργείται η εντύπωση ότι ο τόπος έχει αποκτήσει έντονο ανθρωπομορφισμό και έχει υποκαταστήσει το φορέα στη σχέση φορέας/δομή.

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, και συνεκτιμώντας τις μεγάλες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι θεωρητικές επεξεργασίες που προσπαθούν να προσεγγίσουν τους τρόπους με τους οποίους το χωρικό γίνεται κοινωνικό και το κοινωνικό χωρικό, η δουλειά του Pred είναι ιδιαίτερα σημαντική. Τη σημασία της δε, την οφείλει κυρίως στο συνθετικό της χαρακτήρα που συμβάλλει στην τάση της γεωγραφίας να ανακτήσει μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία.

ΘΩΜΑΣ ΜΑΛΟΥΤΑΣ

2. Ως περιοχή για τη διεξαγωγή αυτής της μελέτης επιλέχθηκαν οι πεδιάδες της Skane και της Osterlen της νότιας Σουηδίας, για τις οποίες υπάρχουν πλούσια ιστορικά στοιχεία που αφορούν τις διάφορες πτυχές της κοινοτικής ζωής κατά τη σχετική περίοδο (1750-1850).

3. Πρόκειται για το Enskifte (γενικός αναδασμός) που πραγματοποιήθηκε στη Σουηδία στις αρχές του 19ου αιώνα και που είχε στόχο τη συγκέντρωση των καλλιεργήσιμων εδαφών γύρω από τις κατοικίες των ιδιοκτητών τους. Ο αναδασμός αυτός δεν περιορίστηκε στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, αλλά συμπεριέλαβε και τις κατοικίες των χωρικών, με αποτέλεσμα να διαλυθούν οι παλαιοί πυρήνες των χωριών και να διαμορφωθεί μια τελείως διαφορετική χωρική κατανομή των αγροτικών νοικοκυριών.

4. Bhaskar R., 1979, *The possibility of naturalism*, Brighton, Harvester Press.